

УДК 371:316.32

Леонід Оршанський, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПРОБЛЕМИ, ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ТА ЗАВДАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті на основі аналізу існуючих проблем у галузі професійної освіти в Україні та з урахуванням загальноосвітніх тенденцій здійснено спробу визначити пріоритетні напрями, завдання та механізми її подальшого розвитку. Акцентовано увагу на тому, що головним стратегічним напрямом сучасної державної політики має стати забезпечення умов для задоволення потреб громадян, суспільства та ринку праці в якійсій професійній освіті шляхом створення нових, більш гнучких механізмів регулювання цієї сфери, оновлення її структури і змісту, розвитку фундаментальності та практичної спрямованості освітніх програм, формування системи навчання протягом усього життя, що стане одним з основоположних чинників забезпечення конкурентоспроможності України на світовому рівні.

Ключові слова: система вітчизняної професійної освіти, глобалізація, модернізація, стратегія розвитку, ринок праці.

Лит. 8.

Леонид Оршанський, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедры методики трудового и профессионального обучения и декоративно-прикладного искусства Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ПРОБЛЕМЫ, ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ЗАДАНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье на основе анализа существующих проблем в отрасли профессионального образования в Украине и с учетом общемировых тенденций осуществлена попытка определить приоритетные направления, задания и механизмы ее последующего развития. Акцентировано внимание на том, что главным стратегическим направлением современной государственной политики должно стать обеспечение условий для удовлетворения потребностей граждан, общества и рынка труда в качественном профессиональном образовании путем создания новых, более гибких механизмов регуляции этой сферы, обновления ее структуры и содержания, развития фундаментальности и практической направленности образовательных программ, формирования системы обучения в течение всей жизни, которая станет одним из основополагающих факторов обеспечения конкурентоспособности Украины на мировом уровне.

Ключевые слова: система отечественной профессионального образования, глобализация, модернизация, стратегия развития, рынок труда.

Leonid Orshanskiy, Ph.D. (Pedagogy), Head of Methods Labour and Professional Studies and Decoratively-Applied Art Department Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

NATIONAL PROFESSIONAL EDUCATION: PROBLEMS, PRIORITY APPROACHES, TASKS

The article makes an attempt to determine prior approaches, tasks and mechanisms of professional educational system. This determination is based on the analysis of the educational problems in professional education area and takes into account also general educational tendencies. We make an accent on strategically orientated modern policy to provide such conditions to meet the needs of population, society and labor market in qualitative professional education by creating new, flexible, mechanisms of this sphere regulation, improving of its structure and content, development of its fundamentality and practical orientation of educational programs, formation of continuing education the whole life long. We consider that such main factors will make Ukrainian professional educational system competitive in the world educational level.

Keywords: national professional educational system, globalization, modernization, development strategy, labor market.

Постановка проблеми. Нині настає час переходу від індустріального до високотехнологічного інформаційного суспільства, в якому якість людського потенціалу, рівень освіченості й культури набувають вирішального значення, тому проблеми освіти стають пріоритетними в усьому світі, оскільки визначають майбутнє кожної країни окремо і

планети в цілому. В цих умовах особливої ваги набуває спроможність вітчизняної професійної освіти перейти на інноваційний алгоритм розвитку. Відомі вітчизняні вчені В. Андрущенко [5; 6], М. Згуровський [3], В. Кремень [4], В. Луговий [5], М. Степко [5; 8] та ін. відзначають низку чинників, які підтверджують можливість позитивного розв'язання суспільством нагальних проблем трансформації вищої професійної освіти. Зокрема підкреслюється, що суспільні, економічні, технологічні та інші запити сучасного світу, інформаційна революція та формування суспільства, побудованого на знаннях, диктують нові вимоги до методологічної, світоглядної, системної підготовки сучасних фахівців [6].

У процесі глобалізації світова освіта вступає в якісно новий етап – міжнародну інтеграцію, яка є результатом розвитку і поглиблення попереднього етапу, – інтернаціоналізації – і доведення його до рівня інтеграції національних систем [2]. Для інтеграції є характерним зростання (за умови узгодженої міжнародної освітньої політики), взаємне зближення, взаємодоповнення та взаємозалежність національних освітніх систем, синхронізація дій, що досягається на основі їх регулювання наднаціональними інституціями, поступове переростання національними освітніми системами своїх державних меж і зародження тенденцій до формування єдиного освітнього простору як найефективнішої форми реалізації завдань майбутнього. Тому інтеграція України в світовий та європейський освітній простір зумовлює необхідність виховання вільної, розвинутої, самодостатньої, національно свідомої й водночас толерантної особистості, здатної приймати самостійні рішення, здійснювати професійну діяльність на високому рівні, гідно конкурувати на сучасному ринку праці.

У Білій книзі національної освіти України, зазначено, що освіта має розглядатися системно, всебічно, повно, порівнюватися із кращою світовою, зокрема європейською, освітньою методологією і практикою, починаючи від загальних цільових установок та ціннісних орієнтацій та завершуючи аналізом конкретних освітніх ланок [1, 6]. Проте й надалі проблема освіти, зокрема професійної, в Україні залишається однією з найболючіших та найбільш обговорюваних у суспільстві.

Мета статті: на основі аналізу існуючих проблем вітчизняної професійної освіти та з урахуванням загальносвітових тенденцій окреслити пріоритетні напрями, завдання та механізми її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Перед

українським суспільством стоїть стратегічне завдання – виховати компетентну, освічену, конкурентоспроможну і відповідальну особу, здатну забезпечити не лише власну життєтворчість, а й розумну життєдіяльність інших людей. На жаль, українська громада донині не виробила чіткого усвідомлення: чому, що і як слід змінювати в освіті. “В основі цього часто лежить нерозумінням сутності сучасних цивілізаційних змін та нових вимог, які вони ставлять перед людиною, її життєдіяльністю, нездатність помістити розвиток освіти у контекст підготовки людини до життя у XXI столітті”, – зазначає В. Кремень [4, 6]. З’їзди педагогічних працівників, науково-практичні конференції, “круглі столи”, семінари, численні наукові статті, публічні коментарі зумовлюють активний дискурс щодо розв’язання проблеми: “Якою буде вітчизняна професійна освіта в близькому та віддаленому майбутньому?”.

У контексті рефлексії стосовно трансформації професійної освіти в Україні та входження у світовий і європейський освітній простір необхідно визначити стратегії її динамічного розвитку, пріоритетні напрями і завдання, окреслити загальносвітові тенденції, створити умови та розробити механізми реалізації. Отже, передовсім важливо окреслити головні *проблеми розвитку* вітчизняної професійної освіти, зокрема такі:

1. Застаріла нормативно-правова база, яка потребує прискореного наукового опрацювання, оновлення та затвердження в установленому порядку (у першу чергу мова йде про Закон “Про вищу освіту” в новій редакції, який враховує основні положення Болонської декларації).

2. Відсутність науково обґрунтованого прогнозування розвитку ринку праці в Україні з урахуванням реального стану і тенденцій розвитку вітчизняної економіки, що зумовлює розрив ланцюжка взаємодії “орган виконавчої влади – підприємство, установа, організація – вищий навчальний заклад” при формуванні державного замовлення на підготовку фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня. Як наслідок, державне замовлення формується не відповідно до потреб економічних галузей з урахуванням динаміки їх розвитку, а від існуючої кількості абітурієнтів в регіоні, наявності науково-педагогічних кадрів і номенклатури напрямів підготовки, орієнтованої не на ринок праці, а передовсім на попит вступників. Крім цього, необхідно переглядати самий зміст поняття “державне замовлення”, яке в Україні здебільшого розуміється як підготовка кадрів за кошти держави, що значною мірою провокує

утворення такого дисбалансу на ринку освітніх послуг, який не спотворює потреби ринку праці та не відповідає вимогам економіки.

3. Несвоєчасне та недостатнє фінансування галузі, що зумовлює старіння і руйнування матеріально-технічної та навчально-методичної бази вищих навчальних закладів (ВНЗ). За останні понад 20 років майже фактично “заморожений” процес відтворення основних фондів за рахунок коштів державного бюджету, фінансувалися лише захищені статті – стипендія студентам, заробітна плата та частково комунальні послуги. Зрозуміло, що неможливо досягти високих навчальних результатів, коли матеріально-технічна база ВНЗ на 75 – 80 % відсотків фізично та морально застаріла і непридатна для використання в навчальному процесі. Тому у випускниках, фахова підготовка яких здійснюється на лабораторному обладнанні і технічних засобах позавчорашнього дня, та ще й без відповідного науково-методичного забезпечення, не зацікавлені роботодавці, а перспективи у вчорашніх студентів щодо працевлаштування за обраною професією з гідною зарплатою – примарні.

4. Відсутність правових й економічних засад стимулювання інвесторів і працедавців до участі у розвитку ВНЗ задля якісного відновлення трудових ресурсів, що має ґрунтуватися на взаємному інтересі та відповідальності.

Нині галузь вітчизняної професійної освіти, зважаючи на глобалізаційні процеси, намагається враховувати *загальносвітові тенденції*, зокрема:

1) перехід суспільства від індустріального етапу розвитку до інформаційного, тобто суспільства знань, що вимагає їх здобуття упродовж життя; зміна уявлення про тривалість навчання, тобто перехід від традиційного намагання “навчити на все життя” до сучасного підходу “навчити вчитися впродовж усього життя”;

2) перехід від стандартизації й уніфікації до реалізації принципу необхідної різноманітності, інваріантності, свободи вибору власної освітньої траєкторії, від адаптивно-авторитарної – до професійної освіти, побудованої в логіці особистісно зорієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів;

3) перехід від предметоцентризму до освітніх творчо-інтелектуальних середовищ у проектуванні навчальних планів і програм професійної підготовки, де студенти відкриватимуть і конструюватимуть ще не існуючі знання, тобто превалювання науково-дослідницької підготовки майбутніх фахівців;

4) перехід від традиційних педагогічних

технологій до здійснення професійної освіти на основі інноваційних й інформаційно-комунікаційних технологій.

5) заміна суб’єктно-об’єктних відносин між викладачем і студентом на суб’єктно-суб’єктні, при яких обидва учасники освітнього процесу активні, рівноправні у взаємодії і взаємно пошановані; зміна ролі викладача і студента, які вступають у взаємодію як партнери, де кожен вчиться і кожен вчить; педагог супроводжує студентів у процесі їхнього самопізнання і саморозвитку, навчає самостійно здобувати нові знання і застосовувати їх у навчальній та професійній діяльності;

7) децентралізація управління освітою, перехід від управління людьми до управління процесами, надання ВНЗ якнайширшої автономізації.

Для того, щоб відповідати сучасним викликам, система професійної освіти має здійснити такі *сміслові перетворення*: 1) навчати способом мислення – вчити “як думати”, а не “що думати”; 2) надати рівні можливості у виборі змісту і форм професійного навчання; 3) мотивувати до поглиблення професійних знань упродовж усього життя, а не прагнути навчити на все життя у межах ВНЗ; 4) створювати умови для опанування і самостійного продукування ще не існуючих знань і технологій, а не змушувати заучувати “вчорашні знання” та застарілі технології; 5) сприяти формуванню інформаційної культури студента, здатного до активного управління інформацією, а не культивувати пасивне некритичне сприйняття ним інформації з обмежених джерел; 6) підтримувати розвиток горизонтальних партнерських зв’язків і мережевої взаємодії між ВНЗ та підприємствами, а не ієрархічних зв’язків з центральними органами влади щодо майбутнього працевлаштування випускників.

Потрібне послідовне, негайне й рішуче проведення радикальної трансформації професійної освіти, яка має перейти від стадії “легких, імітаційних зрушень” до глибоких структурних та системних реформ, спрямованих у майбутнє. Трансформація професійної освіти має виходити з того, що концептуальні аспекти бачення сучасної цивілізації ґрунтуються на таких засадах: свобода вибору, толерантність національної та загальнолюдської ідей, інтернаціоналізація діалогу, необхідність співтворчості та співрозвитку як умови успішного вступу в новий період історії людства. Сміслом та основним показником має стати розвиток кожної окремої особистості на основі її здібностей, звернення уваги на її сутнісні характеристики [7].

Аналіз діяльності професійної освіти дозволяє

окреслити такі *пріоритетні напрями* її подальшого розвитку:

1) *створення системи забезпечення якості професійної освіти*, що передбачає: удосконалення державних стандартів; модернізацію матеріально-технічної бази; інформатизацію, розроблення педагогічних програмних засобів, забезпечення вільного доступу до світових інформаційних ресурсів; удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників; видання сучасних навчальних і науково-методичних матеріалів; розроблення критеріїв оцінювання якості професійної освіти на вивчення і використання досвіду європейських країн; розроблення і реалізацію спільних міжнародних проектів з питань забезпечення якості й ефективності професійної освіти; проведення наукових досліджень у галузі теорії та методики професійного навчання і виховання;

2) *удосконалення управління професійною освітою та механізму її фінансового забезпечення*, що передбачає: перерозподіл повноважень між центральними органами виконавчої влади та ВНЗ, підвищення ефективності державного і громадського контролю у різних сферах підготовки фахівців; залучення приватних інвестицій та участь потенційних роботодавців в оновленні матеріально-технічної бази для забезпечення розвитку професійної освіти; удосконалення нормативів вартості навчання одного студента з урахуванням єдиних стандартів якості; розроблення дієвого механізму формування державного замовлення на підготовку фахівців відповідно до потреб ринку праці;

3) оновлення нормативно-правової бази у сфері професійної освіти, адже неможливо динамічно розвиватися за нормативно-правовими актами, більшість диспозицій яких зорієнтовані на позавчорашній день, зокрема, в питаннях управління системою професійної освіти, власності та фінансово-економічної політики, взаємовідносин з органами виконавчої влади різних рівнів, роботодавцями, професорсько-викладацьким складом і студентами.

Ігнорування цих пріоритетних напрямів призведе до того, що ВНЗ не матимуть можливості успішно інтегруватися в нові ринкові структури та механізми, тому стануть приреченими на стагнацію, деградацію та поступове "вимирання". Зважаючи на зазначене, головним стратегічним напрямом сучасної державної політики має стати забезпечення умов для задоволення потреб громадян, суспільства та

ринку праці в якісній професійній освіті шляхом створення нових, більш гнучких механізмів регулювання цієї сфери, оновлення її структури і змісту, розвитку фундаментальності та практичної спрямованості освітніх програм, формування системи навчання протягом усього життя, що стане одним із засадничих чинників забезпечення конкурентоспроможності України на світовому рівні.

На шляху до реалізації цих пріоритетних напрямів мають бути вирішені такі *основні завдання*: 1) забезпечення відкритості системи професійної освіти, а також диференційованості змісту, різноманітності форм і технологій навчання; 2) побудова навчального процесу у логіці особистісного, гуманістичного, аксіологічного, компетентнісного, діяльнісного підходів; 3) панування свободи педагогічної думки та дії, високого рівня свободи вибору всіма учасниками освітнього процесу; 4) широке застосування інноваційних освітніх технологій та інформаційно-комунікаційних засобів; 5) заміна ієрархічної системи управління професійною освітою на структурно-мережеву, а також фінансово-господарська автономізація ВНЗ.

Головним критерієм якості професійної освіти має стати випускник ВНЗ, який є: 1) людиною, спроможною жити в гармонії з собою, природою, іншими людьми та суспільством; 2) людиною, яка має смак до життя і праці, прагнення до їх вдосконалення, розвинутий емоційний інтелект; 3) креативною особистістю з критичним мисленням й імунітетом до технологій маніпулювання свідомістю; 3) конкурентним фахівцем у глобальному вимірі ринку праці.

Стаючи більш відкритою, професійна освіта повинна невинно інтегруватися в світовий і європейський освітній простір, ставати більш добrotною та конкурентною, а кожен випускник ВНЗ має отримати під час навчання професійний фундамент для високої конкурентоспроможності на національному та світовому ринках праці. З іншого боку, в Україні поступово і невинно розвиватиметься соціально зорієнтована ринкова економіка, тому у студентів необхідно пробуджувати ініціативу, підприємливість, потяг до самостійної активності в поєднанні з духом соціальної справедливості, уваги до проблем й інтересів оточуючих.

Високотехнологічне, інформаційне суспільства, в якому, крім суто професійних, важливу роль відіграють гуманітарні знання та цінності, спонукатимуть студентів до саморозуміння й комунікації з іншими людьми, формуватимуть

спроможність до трудової й соціальної мобільності в динамічних умовах ринкових відносин. Тому пріоритетними для студентів мають також стати вміння самостійно знаходити й опрацьовувати інформацію, здобувати освіту впродовж усього життя, генерувати нові ідеї та знаходити технологічні можливості їх реалізації.

Щоб зрушити ситуацію з місця, слід задіяти ефективні механізми розвитку професійної освіти як на національному, так і на регіональному рівнях, зокрема: 1) цілеспрямовано розвивати лідерство і партнерство (соціальне, міжрегіональне, міжсекторне, міжнародне тощо); 2) сприяти розбудові нових громадських інституцій, які відіграватимуть активну роль в оновленні професійної освіти та реально впливатимуть на політику розширення ринку освітніх послуг; 3) “розгерметизувати” ВНЗ, подбати про їх розвиток як відкритих систем, стимулювати участь в обмінах студентами у межах міжнародних програмах та проєктів; 4) забезпечити постійний моніторинг якості професійної освіти як на загальнонаціональному рівні (ліцензування й акредитація), так і на рівні окремого навчального закладу; 5) створити систему електронного управління процесом навчання, електронні банки навчальних і методичних розробок, віртуальні професійні спільноти; 6) вибудувати ефективну систему упродовж професійно-педагогічної кар’єри.

Висновки. Сучасні уявлення про подальший розвиток вітчизняної професійної освіти в умовах глобалізації мають ґрунтуватися на філософії людиноцентризму, а освітні ініціативи – розгортатися у напрямі чітко визначеного алгоритму дій, які передбачають якісні зміни. І для цього не потрібно кардинально ламати вітчизняну систему професійної освіти, її логіку, усезагальний масштаб, фундаментальний і систематичний характер тощо, а лише треба – наситити її ресурсами і дати можливість вільно розвиватися. На наш погляд, вітчизняна професійна освіта потребує не “радикальних реформ”, а пришвидшеної трансформації, коли ззовні поступають здебільшого ресурси та “соціальні запити”, а система розвивається значною мірою на основі власних внутрішніх сил, стимульованих завдяки реалізації креативних ідей. Тому якщо найближчим часом не провести пришвидшену модернізацію професійної освіти у

напрямі задоволення нових потреб, зумовлених постіндустріальною (інформаційною) епохою, вона не лише залишиться “учорашною школою”, а й виникне ризик отримати позавчорашню, глибоко архаїчну й абсолютно нездатну до динамічного розвитку систему, неспроможну задовольнити як особистість в отриманні професії, так і потреби мінливого ринку праці.

1. Біла книга національної освіти України / АПН України; за ред. В.Г. Кременя. – К., 2009. – 185 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bazaluk.com/book/files/158.doc

2. Головатий М. Болонський процес і проблеми модернізації національної освіти в Україні / М. Головатий // Персонал плюс. – 2007. – № 44 (247).

3. Згуровський М.З. Основні завдання вищої освіти України щодо реалізації принципів Болонського процесу та забезпечення вимог сфери праці // Матеріали Всеукраїнської наради ректорів вищих технічних навчальних закладів “Вища технічна освіта України і Болонський процес”. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2004. – С. 36–45.

4. Кремень В.Г. Підвищувати конкурентоспроможність вітчизняної освіти в умовах глобалізації: доповідь / В.Г. Кремень // Освіта: всеукр. громад.-політ. тижневик. – 2011. – 6–13 квіт. (№18). – С. 6–7.

5. Луговий В.І. Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку: монографія / В.І.Луговий, В.П. Андрущенко, М.Ф. Степко; Ін-т вищої освіти НАПН України. – Х., 2009. – 504 с.

6. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI сторіччя / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навч. книга, 2004. Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо-культуротворення. – 2004. – 672 с.

7. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. / Г.К. Селевко. – Т. 1. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.

8. Степко М.Ф. Вища технічна освіта і наука України як фактори суспільного розвитку та інтеграції України у світове співтовариство // Матеріали Всеукраїнської наради ректорів вищих технічних навчальних закладів “Вища технічна освіта України і Болонський процес”. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2004. – С. 19–35.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2014

